

Козловський С. О.

ORCID: 0000-0002-4590-2433

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії середніх віків та візантиністики

Львівський національний університет імені Івана Франка

м. Львів, Україна

ПРИСВОЄННЯ ВЧЕНИХ СТУПЕНІВ У СЕРЕДНЬОВІЧНОМУ КИТАЇ ЕПОХИ ДИНАСТІЇ ТАН (618–907 РР.)

Ключові слова: історія Китаю, епоха Тан, екзамени, образ вченого, вчені ступені.

Система освіти середньовічного Китаю була орієнтована на підготовку знавців конфуціанства. Програма підготовки вчених-чиновників передбачала добре знання давніх текстів, вміння вільно цитувати афоризми мудреців, вміння писати твори й інше. Досконале знання конфуціанства давало нагоду зробити кар'єру, отримати багатство, владу та пошану [1, с. 142]. Щоб отримати певний вчений ступінь, особа повинна була успішно скласти палацеві екзамени (科舉, ке цзюй).

Наприкінці епохи Хань (III ст.) конкурсний відбір став основою формування чиновницького апарату й еліти. Бюрократичні імператорські іспити як концепція беруть свій початок за часів правління династії Суй. Вважають, що іспити були введені імператором Ян Гуаном (Yang Guang) у 607 р. Остаточо екзаменаційна система сформувалася в епоху Тан (VII–X ст.). У добу правління династії Сун чисельність осіб, які отримали вчені ступені, зросла у п'ять разів порівняно з династією Тан. Однак іспити існували разом з іншими формами найму, такими як пряме призначення з правлячої сім'ї, номінації, квоти, підвищення по службі, продаж офіційних титулів і спеціальні процедури для євнухів [12, с. 97]. Регулярний іспитовий цикл вищого рівня було впроваджено в 1067 р. як трирічний, але цей трирічний цикл існував лише в номінальному вираженні. На практиці як до, так і після цього іспити проводилися нерегулярно протягом значних періодів часу [10, с. 252].

Не існувало майнових і вікових обмежень щодо кандидата, який прагнув складати іспити, однак до екзаменів не допускали осіб, якщо професії їхніх батьків були недостойними (актори, перукарі, танцівниці, повії та інші) [4, с. 636]. За родом занять простолюди поділялися

на чотири групи: вчені, хлібороби, ремісники та торговці [7, с. 246]. Жінки були відсторонені від складання іспитів. Іноді до екзаменів не допускали чаклунів та різників. Купці були обмежені у складанні іспитів в часи правління династій Мін і Цін [9, с. 68–69]. Під час династій Суй і Тан обмеження для складання іспитів існували для ремісників. У добу династії Сун ремісники, торговці, клерки, буддистські та даоські священики були спеціально виключені з іспиту цзіньші, а в династії Ляо лікарям, ворожбитам, м'ясникам і торговцям було заборонено складати іспити. Однак на практиці складати іспити могли зазвичай представники заможних родин, чиї батьки чи родичі здатні були забезпечити їм якісну та тривалу підготовку до екзамену. Дуже дорого коштували книги й інші матеріали, на час підготовки особа не могла працювати. Щоб бути допущеним до екзаменів, кандидат повинен був довести, що не мав судимостей, його предки у трьох поколіннях не належали до представників «непристойних професій», кандидат мусив досконало знати зміст класичних конфуціанських книг – «Чотирикнижжя» та «П'ятикнижжя».

«Чотирикнижжя» становило основу шкільної програми. До нього належали: 1) «Лунь Юй» – погляди Конфуція на етику, мораль та управління державою; 2) «Да Сюе» – трактат про вдосконалення особистості, про устрій держави, родини; 3) «Чжун Юн» – вчення про збереження гармонії душі, дотримання законів природи; 4) «Мен цзи» – рекомендації монархам щодо управління [2, с. 206]. Вчення, закладне в перелічені книги, вважалось священним, і будь-який відхід від нього було заборонено.

«П'ятикнижжя» складалося з таких частин: 1) «Ши цзін» – 304 вірші й народні пісні (для урочистих церемоній, для виконання у храмів, соціальний протест і багато інших); 2) «Лі цзі» – правила поведінки на церемоніях та обрядах; 3) «Шу цзін» – прозована історія Китаю (від древніх легендарних правителів); 4) «І цзін» – збірник загадкових висловів, написаних мовою пророків; 5) «Чунь цю» – літопис подій, які мали місце на батьківщині Конфуція (війни, стихійні лиха, інше). Система вивчення дев'яти книг мала кілька вагомих вад. По-перше, склавши екзамен та отримавши ступінь, особа не вивчала іншу літературу, а поверталася до вивчення цих же книг. Книги були написані складною мовою та важко сприймалися, їх було практично неможливо вчити без численних коментарів.

Існували три основні вчені ступені – сю цай (秀才), цзюй жень (舉人), цзінь ши (進士). Щоб отримати ступінь «сю цай», особи, які самостійно вивчали канони, прибували до повітового центру, де під наглядом високопоставлених чиновників складали екзамен – особа повинна була по пам'яті написати поему з 60 слів, твір про давню

подію, трактат на абстрактну тему. Щорічно екзамен проходили лише 300–350 осіб – не більше ніж 3 % кандидатів. У добу династії Сун (960–1279 р.) з 38 517 кандидатів іспити склали лише 118 [8, с. 198]. Носії ступеня «сю цай» мали змогу раз на три роки складати екзамен на ступінь «цзюй жень». Екзамен складали в центрі провінції, і вимоги були жорсткіші, ніж для екзаменів на попередній ступінь. Нарешті носій «цзюй жень» міг складати іспит на «цзін ши», який проходив під наглядом імператора та вищих чиновників у столиці країни. Після здобуття трьох ступенів особа могла потрапити до Придворної академії, отримати звання академіка, яке вважалося найвищим у вченій ієрархії. Академіки могли здобути найвищі державні посади, стати істориком імператорського двору.

Екзамени складали у спеціальних приміщеннях – маленьких кімнатках, які були розраховані лише на одну особу. Три стіни такої кімнати були глухі, а четверта мала дверцята та віконце. Меблі в кімнаті обмежувалися двома дошками на цегляних підпірках, які слугували столом, стільцем і ліжком [3, с. 430]. Кандидатам дозволялось брати із собою продукти, чашки, покривало, інші господарські речі. Хоча зазвичай кожен кандидат прибував до екзаменаційного комплексу лише з декількома зручностями: глечиком для води, горщиком, постільною білизною, їжею, чорнильним каменем, чорнилом і пензлями.

Перед екзаменом кандидатів ретельно обшукували, щоб вони не могли пронести до кімнати різноманітні шпартгалки – саме через це кандидати повинні були носити одяг без підкладок, взуття на тонкій підшві, сумки без таємних кишень. Кмітливі кандидати знаходили вихід із ситуації – писали тексти на носових хустинках, власній білизні. Кандидат отримував папери з номером кімнати та прізвищем, завдання. Осіб розводили по кімнатах, де вони перебували три дні. Протягом цих трьох днів кандидати могли на власний розсуд використовувати наданий час. Наприклад, можна було відразу виконати всі завдання (трактат, вірш, інше), а далі просто відпочивати. Незважаючи на суворі умови складання іспитів, система оцінювання страждала від корупції – екзаменатори продавали теми творів [6, с. 582].

Щоб запобігти шахрайству, екзаменатори, які ставили печатки, стирали будь-яку інформацію про кандидата, знайдену на папері, і присвоювали кожному документу кандидата номер. Потім працівники копіювальної служби тричі переписували весь текст, щоб експерти не змогли ідентифікувати автора. Перший огляд проводив екзаменатор, а потім документи передавалися другорядному екзаменатору й екзаменатору, головному екзаменатору або одному з кількох віце-екзаменаторів. Судження першого та другого екзаменатора перевірялися ще раз відповідальним суддею, який фіксував остаточну оцінку. З командою

екзаменаторів працювала група наглядачів над воротами, реєстраторів, печатників, переписувачів і спеціалістів-оцінювачів літератури. Пу Сунлін (Pu Songling), сатирик часів династії Цін, стверджував, що під час іспитів кожний кандидат проходив «сім перетворень» – жebraка (під час подорожі до місця екзамену), в'язня (під час обшуку), личинку бджоли (коли заходить до кімнати), хвору пташку (після складання іспиту), мавпи (коли чекає результат), отруєну муху (коли дізнався, що результати провалені), голуба (коли трощить усе в будинку після провалу) [11, с. 58].

Великі шанси скласти іспити мали ті, хто дослівно цитував стародавні тексти, без використання сучасних неологізмів і власних висловів. Тобто переваги мала та особа, яка мала чудову здатність до запам'ятовування. Роботу, подану на іспит, писали у форматі ба гу, і складалася вона з вісьмох частин – тема (розкривала зміст твору), тлумачення теми (ціль твору), основні положення теми, підхід до переказу, початок переказу, середина переказу, кінець переказу, висновок. Лише чотири останні пункти являли собою твір. Давні китайські мислителі висловлювали свої думки складними роздумами, зустрічними питаннями, риторикою. Найжорсткішими були вимоги до творів на вищу вчену ступінь – цзін ши. Вступний параграф повинен був мати від чотирьох до восьми рядків із 24 ієрогліфів кожен. Другий параграф повинен починатися фразою: «Я шанобливо розумію, що Ваша Величність». Відповіді повинні були починатися цитатами з імператорського указу та передаватися фразою: «Імператорський указ також говорить». Заборонялися виправлення, додавання, пунктуація. Як мінімум твір повинен мати тисячу ієрогліфів, максимум не обмежено [3, с. 426]. Якщо особа провалила іспити, то могла складати їх ще неодноразово. Персонаж Фень Цзін з сатиричного роману «Неофіційна історія чиновництва» двадцять разів складав іспити, щоб отримати ступінь сю цая [4, с. 636]. Нерідко імператор надавав вчені ступені без екзаменів синам заможних можновладців. Коли був опублікований список кандидатів, які успішно склали палацовий іспит, усі імена випускників зачитували вголос у присутності імператора та записували в архівних документах династії. Випускникам вручали зелену мантію, табличку як символ статусу та черевики.

Традиційна конфуціанська система навчання зовсім не торкалася науки негуманітарного характеру та давала всім випускникам порівняно однакову підготовку, що викликало критику з боку реформаторів і керівників-адміністраторів. Гуманітарне навчання у рамках конфуціанської концепції було ключовим, проте у XI ст. (епоха Сун) реформатор і політичний діяч Ван Аньші (1021–1086) поставив перед навчальними закладами завдання ввести вивчення основ астрономії, військового

мистецтва, ведення державних справ для виховання не чиновників, а носіїв практичних знань – «жень чай».

Література:

1. Васильев Л. С. История религий Востока (религиозно-культурные традиции и общество) : учеб. пособие . М.: Высшая школа, 1983. 368 с.
2. Китайская классическая проза / пер. акад. В. М. Алексеева. М.: Учпедгиз, 1959. 387 с.
3. Сидихменов В. Я. Китай: страницы пришлого. М.: Наука, 1978. 385 с.
4. У Цзин-Цзы. Неофициальная история чиновничества // Китайская литература : хрестоматия. М.: Гослитиздат, 1956. С. 633–645.
5. Хань, Юй. О продвижении в учении // Китайская литература : хрестоматия. М.: Гослитиздат, 1956. С. 302–305.
6. Цзинь, Гу Цигуань. Ло Бо, «Небожитель», пьяный пишет письмо, устранившее государство Бохай / Гу Цигуань Цзинь // Китайская литература : хрестоматия. М.: Гослитиздат, 1956. С. 556–582.
7. Ch'ü T'ung-tsu. Chinese Class Structure and its Ideology", in Fairbank, John K. (ed.), Chinese Thoughts & Institutions, Chicago and London: University of Chicago Press, 1967, pp. 235–250.
8. Ebrey P. The Cambridge Illustrated History of China (2nd ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 352 p.
9. Gernet J. Daily Life in China on the Eve of the Mongol Invasion, 1250–1276. Translated by H. M. Wright. Stanford: Stanford University Press, 1962. 254 p.
10. Kracke E. A. Jr. Region, Family, and Individual in the Chinese Examination System, in Fairbank, John K. (ed.), Chinese Thoughts & Institutions, Chicago: University of Chicago Press, 1967, p. 251–268.
11. Miyazaki I. China's Examination Hell: The Civil Service Examinations of Imperial China, translated by Conrad Schirokauer, Weatherhill; reprint: Yale University Press, 1981, 144 p.
12. Paludan A. Chronicle of the Chinese Emperors: The Reign-by-Reign Record of the Rulers of Imperial. London: Thames & Hudson, 1998. 224 p.
13. 谢尔盖. 唐朝(618_907年) 中国文人家族的法律地位和性别关系. 青年汉学家研修计划论文集, 2016, 上海 : 上海社会科学院. 531-537 页.